

TÜRK DİLİ II

Hafta 3

Okutman Engin ÖMEROĞLU

DİL BİLGİSİ

1. Anlam veya Görevleri Bakımından Sözcükler (Sözcük Türleri)

4. Fiilimsiler (Eylemsiler)

Fiil kök ve gövdelerine belirli yapım eki getirilerek yapılan sözcüklere fiilimsi denir. Fiilimsiler fiil olma özelliğini kaybetmiş isim gibi kullanılan, ancak tam olarak da isim olmayan sözcüklerdir. Fiilimsiler fiil çekimine girmez, fiil olma özelliğini kaybettikleri halde olumsuzluk ekini (-mA-) ekini alabilen sözcüklerdir. Bu yönü ile fiilden türeyerek isim olmuş sözcüklerden ayrılır. Fiilden türeyerek isim olan kelimelere olumsuzluk eki (-mA) getirilemez.

Fiilimsiler üç gruba ayrılır:

İsim-fiil,

sıfat-fiil,

zarf-fiil (Bağ fiil)

4. 1. İsim-fiiller:

Fiil kök ve gövdelerine **-mA**, **-mAk**, **-Iş** eklerini alarak yapılır. İsim ve isim soylu kelimelerin bütün özelliklerini gösterir.

Dikkat: Cümlede her **-mA**, **-mAk**, **-Iş** eklerini alan sözcük *isim-fiil* değildir. Bir kelimenin isim-fiil olup olmadığını anlayabilmek için o kelimenin cümledeki durumuna bakmak gerekir. Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki örneği inceleyelim: “*Ayakta yemek(1) yemek(2) sağlığa zararlıdır.*” cümlesindeki yemek sözcüklerden; birincisi isim, ikincisi isim-fiil (fiilimsi)dir. Çünkü fiilimsiler olumsuzluk ekini (-mA) alabilen kelimelerdir. Birinci kelime olumsuzluk eki alamamaktadır. Çünkü birinci kelime fiilden türemiş isimdir. İkinci kelime ise olumsuzluk ekini alabilmektedir. (ye-me-mek) Henüz fiil özelliğini tam olarak kaybetmediği için *isim-fiil* (fiilimsi)dir. İkinci “yemek” sözcüğü ise isimdir.

4. 2. Sıfat-fiiller:

Fiillere gelen sıfat-fiil ekleriyle yapılır. **-An,-AsI, -mAz, -Ar, -Ir, -r, -Dık, -AcAk, -mIş** Sıfat-fiiller ismi niteledikleri için sıfat; cümlede ise sıfat-fiil grubunu meydana getirerek cümlenin herhangi bir ögesi olur. (özne, dolay tümleç [yer tamlayıcısı])

Çalış-an gençlik.

Dönül-mez akşamın ufkundayız...

4. 3. Zarf-fiiller:

Cümlede zarf olarak kullanılan ve fiillere zarf-fiil eki getirilmek suretiyle yapılan sözcüklerdir.

İp, - ArAk, - mAdAn, -IncA, -kAn, - mAkıslın, -DıkÇA, -DiğİnDİ, -A-, -I-

Gid-e gel-e yorul-dum.

Ara ver-meksizin çalış-malısınız.

Yüzü güler-ken gönlü kan ağ-lıyor....

5. Söz Öbekleri

En az iki sözcükten oluşan, bir tek sözcükle karşılanamayan varlık, kavram, durum ve hareketleri karşılayan, anlam ve yapı bütünlüğü bulunan, belli bir kural içinde yan yana gelen söz topluluğuna “**kelime grubu**” veya “**söz öbeği**” denir.

Söz öbeği bir tek nesneyi, kavramı veya hareketi karşıladığı için cümlelere bir bütün olarak girer ve sözcük gibi çekim görür. Söz öbeği kaç sözcükten olursa olsun cümlede tek ögesi olur. Söz öbekleri parçalanamaz ve sözcükten büyük, cümleden küçük, bir dil birliğidir.

Söz öbekleri şunlardır:

1. Tamlamalar (isim ve sıfat tamlamaları)
2. Tekrar Grupları
3. Sıfat-Fiil Grubu
4. İsim- Fiil Grubu
5. Zarf- Fiil Grubu
6. Edat Grubu
7. Bağlama Grubu
8. Unvan Grubu
9. Ünlem Grubu
10. Birleşik Fiil Grubu
11. Birleşik İsim Grubu
12. Sayı Grubu
13. Kısaltma Grupları
14. Deyimler

5.1. Tamlamalar

5.1.1. İsim Tamlaması

İki veya daha fazla isimden meydana gelen söz öbeğidir. Birinci unsur **tamlayan**, ikinci unsur **tamlanan**dır.

Tamlayan, *ilgi eki* **[(n)İn]** alabilir, tamlanan ise iyelik eki **[(s)İ]** alır. Tamlayan bir zamir ise eklidir; isim ise ekli veya ekiz olabilir.

İlgi eki bulunmayan isim tamlaması “**Belirsiz İsim Tamlaması**” dır.

Sakarya Üniversitesi
Tamlayan Tamlanan

Ulu Cami avlusu
Tamlayan Tamlanan

çocuk sesleri
Tamlayan Tamlanan

İlgi eki kullanılan isim tamlaması ise “**Belirli İsim Tamlaması**”dır.

suyun akışı
Tamlayan Tamlanan

dere boyunun kavakları
Tamlayan Tamlanan

göğün, ovanın rengi
Tamlayan Tamlanan

Ayrıca türü isim olan en az üç sözcükten oluşan tamlamalar da vardır. Böyle tamlamalara “**Zincirleme isim tamlaması**” denir:

arabanın kontak anahtarı
Tamlayan Tamlanan

kapı kolunun çivisi
Tamlayan Tamlanan

5.1.2. Sıfat Tamlaması

Bir sıfat ile bir isimden meydana gelen söz öbeğidir. Sıfat yardımcı unsur; yani tamlayan durumundadır, önce gelir. İsim unsuru ise sıfattan sonra gelir ve asıl unsurdur.

verimli topraklar
Tamlayan Tamlanan

uzak ihtimal
Tamlayan Tamlanan

çinilere sinmiş Kur’an sesi
Tamlayan Tamlanan

Tamlamalarla İlgili Bazı Özellikler

- İsim tamlamalarında tamlayan ile tamlananın arasına sıfat girebilir:

arabanın kırmızı boyası
isim sıfat isim

- İsim tamlamalarından önce sıfat gelebilir:

eski arabanın ruhsatı
sıfat

3. Tamlamalarda tamlayan ile tamlanan yer deęiřtirebilir:

Cefası çok olur güzellerin. (güzellerin cefası)

4. Bazı cümlelerdeki tamlamalarda tamlayan kullanılmayabilir:

Kitabım çok beğenildi. (benim kitabım)
Tamlayan Tamlanan

5. Bazı isim tamlamalarda birden fazla tamlayan bulunabilir:

Ailelerin, toplumun görevleri
Tamlayan Tamlayan Tamlanan

6. Bazı sıfat tamlamalarında birden fazla tamlanan bulunabilir:

çalışkan, başarılı insanlar
Tamlayan Tamlayan Tamlanan

5. 2. Tekrar Grubu

Eş görevli iki sözcüğün meydana getirdiğı söz öbeğidir. Gruptaki sözcükler arasında anlam ve şekil ilişkisi vardır. Tekrar gruplarına **ikilemeler** de denir.

gece gündüz (çalıştı.)

mışıl mışıl (uyuyor.)

kılık kıyafeti(düzgün.)

diyar diyar (dolaştı.)

evi barkı (yok oldu.)

yeşil yeşil (ovalar gördük.)

yorgun argın (döndü.)

yaza yaza (yoruldu.)

5. 3. Sıfat-Fiil Grubu

Bir *sıfat fiil* (fiilimsi) ile başka unsurlardan meydana gelen söz öbeğidir.

Sıfat–Fiil sonda bulunur ve asıl unsurdur.

bütün hayalleri yıkılmış (insanlar)

yolunu kaybeden (garip)

onu ilk gördüğü (an)

sözde kalmış (vefa)

5. 4. İsim-Fiil Grubu

Bir *isim-fiil* (fiilimsi) ile diğ er unsurlardan meydana gelen söz öbeğidir. *İsim-fiil* sonda bulunur:

gece gündüz çalışmak

sorumluluktan kaçış

5. 5. Zarf-Fiil Grubu

Bir *zarf-fiil* (fiilimsi) ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen söz öbeğidir:

mavi hayaller kura kura...

ders çalışırken...

sağa sola koşuşturup...

ders bitince...

5. 6. Edat Grubu

Bir son çekim edatıyla isim unsurundan meydana gelir.

çocuk gibi

bunun için

uykusuzluğuna rağmen

senin güzel hatırın için

5. 7. Bağlama Grubu

Bağlama edatlarıyla yapılan (Bağlaçlarla) yapılan söz öbeğidir:

Kırmızı ve siyah

Ne yer ne yâr (kaldı.)

Olmak veya olmamak

5. 8. Unvan Grubu

Bir kişi ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen söz öbeğidir. Kişi ismi önce, unvan veya akrabalık ismi sonra gelir:

Mustafa Kemal Paşa

Bilge Kağan

Fatma Nine

Mehmet Akif Bey

5. 9. Ünlem Grubu

Bir ünlem edatıyla isim unsurlarından meydana gelir:

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Hey Sakarya, kim demiş suya vurulmaz perçin!

5. 10. Birleşik Fiil Grubu

Bir isim veya yardımcı fiille bir araya gelen fiilden meydana gelen söz öbeğidir.

Bir isim unsuru ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller:

rica et-

hasta ol-

mecbur kıl-

arz et-

spor yap-

adam ol-

Bir fiil ve yardımcı fiilden meydana gelen birleşik fiiller:

Yaz-a- bil- (yazabilmek)

Bak-a-kal- (bakakalmak)

Dön-üp-dur- (dönüp durmak)

Anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş birleşik fiiller:

Bu birleşik fiillerde unsurlardan biri veya hepsi sözlük anlamını yitirmiştir.

Bir kısmı deyimleşmiştir:

dış bile-

boş ver-

şehit düş-

göz koy-

gözden geçir-

dile düş-

5. 11. Birleşik İsim Grubu

Bir nesneye özel isim olmak üzere bir araya gelen sözcüklerden oluşur:

Fatih Sultan Mehmet

Kaşgarlı Mahmut

Sait Faik Abasıyanık

Dede Korkut

Uluabatlı Hasan

5. 12. Sayı Grubu

Birden fazla sayı isminden meydana gelen sözcük grubudur.

Üç yüz altmış beş (gün)

Beş milyar sekiz yüz milyon beş yüz bin (TL)

5. 13. Kısaltma Grubu

Diğer sözcük grupları veya cümlelerin yıpranmasıyla meydana gelen söz öbeğidir:

Günaydın

Güle güle

Cana yakın

Baş açık

Ayak yalın
Arada bir
Kendinden emin

5. 14. Deyimler

Kavramları, olayları, durumları, yargıları kendine has bir biçimde mecaz yoluyla anlatan söz *öbeğine* veya cümleye **deyim** denir.

Atı alan Üsküdar'ı geçti.
Diken üstünde durmak,
Göz koymak,
Gözden düşmek,
Çam devirmek,
Gönül koymak...

Deyimlerde mecazlı anlatım vardır. Ancak mecaz olmayan, doğrudan anlatım özelliği taşıyan deyimlerimiz de vardır. Mesela “*duvarın dili olsa da konuşsa*” deyiminde mecaz yoktur. Bu tür deyimler fazla değildir.

Deyimler yöreden yöreye farklılık gösterse de değişmeyen söz kalıplarıdır. İsteğe göre deyimlerdeki mevcut sözleri çıkartıp yerine başka söz (kelime) koyulamaz:

“*Süt dökmüş kedi gibi*” deyiminin yerine “*su dökmüş kedi gibi*” diyemeyiz.